

dievals. Hi trobem a faltar una visió de més abast —el recorregut, reconeix l'autora, és «una mica impressionista»— i títols més ajustats al pìscolabis que s'hi ofereix, respecte del ric i variat menú dels clàssics en llengua catalana. Els treballs reunits semblen un refregit de l'*accessus ad auctores* seguit per la mateixa Ruiz-Ruano, però poden servir com a material d'aproximació inicial als pocs autors tractats. En definitiva, tot i reconèixer la meritòria intenció per fer abellidors els nostres clàssics, *nihil novum sub sole*.

BOVER, August: *Espill de la vida religiosa (Desitjós)*, Barcelona: Editorial Barcino, 2023; «Els Nostres Clàssics, Autors Moderns» 10.

ANNA MARIA VILLALONGA

Universitat de Barcelona

ana_villalonga@hotmail.com

L'edició crítica de l'*Espill de la vida religiosa*, més conegut com a *Desitjós*, era una comesa altament esperada, en la qual August Bover i Font ha treballat, amb una minuciositat admirable, al llarg de gran part de la seva dilatada trajectòria com a investigador. L'obra, publicada a Barcelona l'any 1515, esdevingué ben aviat una de les més editades i venudes de la literatura catalana moderna, amb traduccions a tretze llengües i més de cent trenta edicions. L'*Espill de la vida religiosa* és una novel·la, una novel·la espiritual escrita originalment en llengua catalana, «representant autòctona del gènere de la novel·la abans que el voluntarisme d'Antoni de Bofarull, amb *L'orfeneta de Menargues*, iniciés l'any 1862 el camí de superació dels segles de crisi novel·lística» (p. 24). La tasca de Bover ens permet ara apropiarnos-hi de manera rigorosa, no només gràcies a la magnífica edició del text, sinó també a l'acurat estudi introductori.

La introducció està dividida en sis apartats, que s'ocupen d'abastar la complexitat del text i de les circumstàncies que l'envolten. En el primer, «El Marc Històric», hi trobem la descripció del context en el qual va sorgir l'obra, marcada per l'influx dels impulsos renovadors en la religiositat de l'època, a l'empara de la *devotio moderna* i la tornada al diàleg directe amb Crist que tal moviment preconitzava. Bover advoca així mateix per la seva clara influència lul·liana. L'obra de Lluïl estava en voga, estesa arreu gràcies a la impremta, i representava una mirada nova, que s'avenia a la perfecció amb la voluntat que sembla posseir el misteriós autor de l'*Espill* en escriure la novel·la.

El segon apartat ens introdueix en l'apassionant qüestió del «Títol, autoria i composició del text». El títol, que es podia inscriure en la tradició dels «espills» i «miralls» —de fet es troba inserit clarament en el subgènere dels «espills exemplars»—, no resulta original i, alhora, dificulta la reconeixença de l'obra com a pertanyent al gènere novel·lesc. Tanmateix, aviat va ser coneguda amb el nom del

seu protagonista, *Desitjós*, fenomen que es va estendre ràpidament a les traduccions en les diverses llengües. Interessantíssim resulta que el contingut de l'obra, que acabem d'alinear amb els «espills exemplars», inclogui a més la consideració d'*atajo* —en castellà— tot fent referència a la drecera que proposa l'autor per conduir el protagonista a la seva destinació, la Casa de la Caritat, estalviant-se els passos previs. *L'Espill* és una novel·la breu amb voluntat de ser-ho per arribar a tothom, malgrat que existeixi el dubte de si és un text original, una adaptació d'un text més extens o una traducció.

August Bover excel·leix en la indagació al voltant de la identitat de l'autor de l'obra, encara pendent d'aclarir. Tradicionalment atribuïda al monjo del monestir de Sant Jeroni de Barcelona, fra Miquel Comalada, l'obra resta en realitat anònima. Bover, de manera extensa i profundament documentada, ens acosta a les diverses especulacions sobre l'autor, que de ben segur era un religiós, però no s'ha pogut escatir si pertanyia a l'orde dels franciscans, dels cartoixans o dels jerònims.

L'apartat tercer de la introducció ens parla de «*L'Espill de la vida religiosa*, obra dual». Bover analitza les característiques bàsiques del text, especialment en la seva condició de novel·la i per la seva doble intencionalitat. D'una banda és un llibre d'instrucció religiosa, simbòlic i espiritual. Però d'una altra té una clara voluntat d'entretenir, amb una trama novel·lesca que, segons apunta Bover, va ser fonamental per a la seva gran difusió. Les parts quarta, cinquena i sisena de la introducció tracten aspectes més tècnics, per dir-ho d'una manera planera. És a dir, «La scripta de l'edició prínceps i la llengua de l'autor», amb tot el detall dels testimonis impresos i manuscrits; «Transmissió catalana i difusió internacional (segles XVI-XIX)» i, òbviament, els «Criteris d'edició». Impressiona la llista de traduccions i la informació que l'acompanya (italià, castellà, francès, alemany, llatí, neerlandès, polonès, anglès, irlandès, ucraïnès, danès, rus, portuguès).

L'edició d'August Bover estableix per primer cop el text definitiu, prenent com a testimoni base *a* l'edició prínceps (Barcelona, 1515), segons l'exemplar conservat a la Biblioteca de Catalunya (11-V-15). En respecta tots els elements i la seva disposició. Això és: pròleg, cos del text amb els capítols sense rúbriques, ja que *a* només n'indica el número, l'oració que clou la segona part del llibre i la nota final. Bover esmena o rebutja algunes lliçons de *a* mitjançant el testimoni *b* (València, 1529), que no reproduïx directament el text de *a*, sinó que incorpora algunes innovacions de caràcter estilístic i l'esmena de certs errors aparents. L'aparat crític ens informa detalladament de cada decisió i recull així mateix anotacions manuscrites de l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya (*a'*) i del conservat a la Biblioteca de la Universitat de València (*b'*).

El volum, molt complet, inclou diversos apèndixs, entre els quals l'«Epístola de Miquel Jeroni Cruïlles a Jerònima Eixarch», escrita en llatí, que forma part de la segona edició de *L'Espill* (València, 1529). Bover remarca el gran interès de l'epístola, «atès que ens informa sobre els orígens d'aquesta edició, ens il·lustra sobre l'ambient de la València d'aquell temps i denota una mentalitat que ja és clarament renaixentista» (p. 62). El segon apèndix detalla les edicions en altres

llengües (p. 291-325), prou extens com era fàcil de deduir de l'enorme èxit i difusió de l'*Espill*. Un tercer apèndix («Làmines») recull les portades de les diferents edicions de l'obra, procedents de biblioteques de tot Europa, perfectament detallades. I el darrer apèndix, número quatre, fa un interessantíssim recorregut pel conjunt de sistemes al·legòrics que integren el contingut del text, diríem que molt necessari per a la seva comprensió.

Una extensa bibliografia, un glossari i un índex d'autors i obres clouen el volum, una fita aconseguida, molt important per fixar l'abast de la literatura catalana moderna, i amb la qual August Bover i Font culmina amb excel·lència l'empresa de tota una vida.

SANTANACH SUÑOL, Joan: *Per abastar una estrella. Verdaguer i el «Cant de Gentil»*, Barcelona: Fragmenta, 2024.

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

De fa uns anys Joan Santanach ens ha anat oferint un conjunt d'articles publicats en prestigioses revistes de l'àmbit filològic i cultural (*Els Marges*, *Caplletra*, *Ausa*, *Estudis Romànics*, *Llengua & Literatura*) que prefiguren el que ha de ser la seva edició crítica del poema *Canigó*, l'obra mestra de Jacint Verdaguer, per a Verdaguer Edicions. *Per abastar una estrella*, amb el subtítol aclaridor de *Verdaguer i el «Cant de Gentil»*, en segueix el camí. Es tracta d'un treball que ressegueix minuciosament el procés de creació de la coneguda composició —trenta-sis versos dividits en sextets que combinen octosíl·labs i tetrasíl·labs— que va acabar formant part del cant VII de *Canigó*, i que esdevé, des del punt de vista literari, el moment culminant del poema.

Per tal de contextualitzar degudament el que anirem llegint, Santanach ens exposa, d'antuvi, el procés de construcció de *Canigó*. Verdaguer va donar a llegir, per primera vegada, passatges del poema el juny de 1883 a Banyuls de la Marenda en una trobada entre escriptors de les dues bandes de la frontera que separa les terres catalanes. Hi va presentar «Lo Rosselló» i «Passatge d'Anníbal», que formaran part dels cants VI i VII, respectivament. Dos anys i mig després, el desembre de 1885, tot i que el peu d'impremta és de 1886, *Canigó* va ser publicat. Com és sabut el poema vincula els orígens de Catalunya, com a país, amb la religió cristiana: «el referent de la societat sorgida de la “reconquesta”, en què territori i cristianisme haurien format un binomi harmònic, un cop expulsats els elements pagans interns i neutralitzar el perill musulmà, s'erigeix en model, en punt de referència» (p. 27). Santanach també ens ofereix una lectura minuciosa, estrofa per estrofa, de la versió definitiva del «Cant de Gentil», que no va ser modificada